

Като не можем да идем по-надалеч, ний ще се ограничим, за да назначим на учените мъже, които не са взели участие в полза на навика, появяването на отлични съчинения, които след дълго време ще разклатят науката и на които ще им трябва може би цял век, додето сполучат. И наистина, те имат много да работят, защото ще искат да разрушат не само невежеството и навика – това, що е вече доста трудно, но и онова, що горделиво се назовава наука – нещо, почти невъзможно. При всичко това не вярваме да се излъжем, ако предположим за г-н Берон една бляскава сполука.

Един наш роднина, съчинител на много поучителни писания, казваше ни един ден доста справедливо: „не е лошо онуй писание, за което се не говори“. Наистина, колко нищожни книги си добиха, благодарение на пресата, твърде голяма слава! Колкото и за удивление да бъдат делата на г-н П. Берон, ако той не привиква връз тях вниманието на пресата – това голямо средство на мисълта и разпространението, може да мине много време, додето им дойде ред за изследване. Според туй ние го бихме съветвали да даде да ги разберат. Нямаме право да се въздържим от това, науката не му се е дала с щедрост само за него, трябва да ги съобщи на света. Ний вземаме началото и ще се видим щастливи да бъдем последвани от всичките приятели на науката, по-способни от нас да съдят.“

Отзивът е отпечатан във вестник „Народност“, редактор И. Касабов, 1868, бр. 35, с. 139 и бр. 36, с. 144.

БЕНО ЦОНЕВ* **„SLAWISCHE PHILOSOPHIE“ ОТ Д-Р ПЕТЪР БЕРОН**

В едно свое частно писмо до г. Иван Пеев, което се бе изкрадвало в колоните на вестник „Мир“, бях съобщил, че се занимавам в Германия с научните работи на Петър Берон и че между другото съм намерил книгата „Slawische Philosophie“, за която обаче не бях още уверен дали е наистина от него, защото няхах още убедителни похвати за това.

Съмнението ми се разсея, когато дойдох да разглеждам малката книжка на Берон „Le Déluge“, която намерих и проучих най-назад от всички Берови съчинения: веднага ми стана ясно, че книгата, печатана безименно в Прага в 1855 год. под заглавие „Slawische Philosophie“, е наистина от Петър Берон, защото сам той го казва.

„Съчинението, казва той, което взехме за основа на тоя труд („Le Déluge“), излезе неотдавна в Прага без авторово име. Тая книга, продължава Берон, съдържа наука, черпена от самите прасветовни (космически) факти, а не от логически умувания; затова още не могат да стават изменения, каквито стават в ония науки, що са от областта на духовния мир.

„Славянска философия“ съдържа факти и предмети космически, добре установени, но пръснати във физическите и природни науки или в науките метафизически и морални. Достоинството на тая нова философия се състои само в разпределбата на тия факти, та да стане ясно от какво действие са произлезли

* Беню Цонев (1863–1926) – изтъкнат български езиковед-славист.

съобразно с добре установени физически закони, както е с потопа, чиито последици бяха познати, но все пак не бяха тъй подредени и споени, че да се вижда от тях какво действие ги е произвело съгласно с естествените закони.“

Според това, що можах да намеря досега от Берон в берлинските библиотеки, излиза, че „Slawische Philosophie“ е трета поред от книгите на тоя наш пръв и тъй плодовит учен, преди нея Берон бил печатал на френски в Париж „Système d’atmosphéologie“, 1840, и „Système de géologie“, 1847. А осем години след това излиза „Slawische Philosophie“ в Прага под заглавие „Slawische Philosophie enthaltend die Grunzüge aller Natur- und Moralwissenschaften nebst einem Anhang über Willensfreiheit und die Unsterblichkeit der Seele“, Prag, 1885, С. 564, 8. Накрая са приложени пет литографирани таблици с чертежи и карти.

Вероятно в туй време Берон е тъкмял да издаде съчинението си на френски, защото на заглавния лист на „Славянска философия“ стои тая бележка между две линии: „Demnächst wird eine französische Originalausgabe dieses Werks erscheinen“ (наскоро ще излезе френско оригинално издание на това дело). Значи Берон е смятал френското издание за оригинално и главно, а пражката книга е само съкращение на учението му върху вселена, земя и човеци. И понеже в един том е събрано всичко онова, що сетне излиза в седем тома, то съдържанието на „Славянска философия“ е твърде разнообразно и сгъстено.

На първо място стои като увод в книгата отдел „Elektrologie“, след което следват трите главни части на книгата под заглавия:

„Über die Schöpfung des Kosmos“ (създаване прасвят);

„Über die Schöpfung des Mikrokosmos“ (създаване душевен свят);

„Über die Wissenschaften welche über die Wirkungen der genesen handeln“ (кои науки обясняват действието на праелементите).

Тия три главни части съдържат по няколко отдела, подотдели, глави и параграфи, в които Берон засяга всички ония въпроси, що излага сетне по нашироко във „Physique cèleste“ и „Physique Simlifie“, а към края на книгата, в една прибавка (Anhang) иде още „Свобода на волята“ и „Безсмъртие на душата“.

Всичко това е наистина тъй сгъстено, че сам авторът е намерил за добре да го каже с тия заключни думи най-накрая, с които същевременно изтъква и същността на своето учение (за единството на света) и ползата от него:

„Каквото се говори в тая книга върху отделните науки, е твърде малко, за да бъдат те изучени, но е пак доста, за да се докаже, че всички науки (както и всичко изобщо) произлизат от два разноименни електри, оживени чрез оргазъм (вътрешна сила на праелементите) и че всички те (науките) са свързани помежду си, затова всеки ще я чете с полза за себе си.“

„Това учение съставя увод към всички природни и умозрителни науки, от които всяка занаяпред ще се развива по тук посочените естествени закони.“

„Това учение може да се сравни с новооткрита земя (terra incognita) с разни съкровища, които ще стигнат да обогатят сегашните и много от бъдните поколения.“

Следват два стиха от пета песен на „Илиада“ (127 и 123).

Книгата е озаглавена „Славянска философия“, но в нея нийде не е показано защо е наречена тъй – само дето тук-там се навеждат покрай гръцки термини успоредно и славянски (черковнославянски), а там, дето е било място да се из-

тъкне това, Берон оставя само да се подразбира. Тъй например, като говори какво изходище взимат разни народи за начало на света, казва:

„Едни народи стигат само до онази епоха, когато живите същества захващат да се размножават чрез раждане, затова наричат естеството *natura*; други народи стигат онуй време, когато живи организми захващат да се размножават чрез пъпки – оттам *φύσις*; трети народи отиват по-далеко, та смятат за изходище оня момент, когато висша сила създава свят – чрез *δύναμις*. Други пък народи (разбира *славяните!*), намиращи се в по-благоприятно положение, проникват до оная правечност, когато вселената била изпълнена само с *електри* (най-малки, безтегловни атоми), оживени с *оргазъм* (праенергия), без начало и без край – оттам *естество*.“

Много по-ясен е Берон в другите си книги, дето говори как са се разселили разните народи и дето си служи с вратоломни етимологии, за да покаже, че славяните (по-право, българите, защото етимологиите на Берон имат за основа българския език) криват в езика си както най-стари свои предания, тъй и старинни философски възгледи.

И, както се вижда, Берон е имал първом на ум да нарече своята наука и на френски „славянска философия“, тъй, както и наистина я нарича в проспекта си от 1847 г., дето още в заглавието на „*Le Déluge*“ казва, че ще разгледва потопа от славянско гледище. Но по неизвестни причини Берон дава друго название на книгите си, в които излага на френски своето учение; той нарича делото си „*Panépistème*“ (Всеука, всепознание), като поддържа обаче и по-нататък мнението си, че туй, що открива той като нова наука, е отдавнашно достойние на славяните, запазено в езика им. И като казва „славяни“, Берон разбира българи, защото всичките му етимологии (които ще изложим на друго място) имат за основа нашия български език, и то североизточното наречие.

Може тая „славянска философия“, иначе *Panepistema*, да е пълна с грешки и недостатъци, може с нея да не е постигнато, що се е очаквало, но тя ни слиска с величав замисъл, разкрива ни широки до безкрайност познания на автора по разни научни области и ни вдъхва народна гордост като на българи.

Преглеждайки тая, както и другите книги на Берон, книги, пълни с висока наука, обшарени с формули и рисунки, книги, за които не стигат години само да ги прочетеш и проумееш, изпълваме се с почит към тоя наш тъй даровит съотечественик, чийто светъл ум се движи в бляскави хоризонти през време, когато у нас научният небосклон е още в тъмни зори; изпълваме се с гордост, че това го е мислил, кроил и писал наш българин, макар и да не е минавал за такъв. Това показва какъв харен материал сме ние, българите, при всичката си простота: едно абаджийче от Котел, жадно за наука, зарязва игла и въдица, хвърля се да учи и учи, усвоява куп езици и науки, прекарва през мозъка си цялото човешко знание, всички философски системи и се заема да изработи нова система, която, макар и с недостатъци (коя ли философия стои върху незбиленни основи?), показва все пак, че авторът ѝ е всеобеман, гениален ум, какъвто у другите балкански народи на онуй време, та дори и днес още, няма.

Берлин, 1. II. 1925

Статията е отпечатана във вестник „Мир“, 1925, бр. 7471.